A CLASSIKUSKORI GÖRÖG KÖLTÉSZET ÖSSZEHASONLÍTÓ TROPIKÁJA.

Az Ilias és Odyssea, Pindarus, Aeschylus, Sophocles, Euripides és Aristophanes tropusai míveltségtörténeti és költészeti szempontból és összehasonlítva egymással.[1])

Ez a könyv egyuéges összefoglalását képezi a classikuskori görög irodalom nagy költőinek tropusaival foglalkodó értekezéseimnek, melyeknek sorát 1877-ben a Zeitschrift für die österr. Gymnasien-ben megjelent Sophocles tropusairól írt tanárvizsgálati dolgozatom nyitja meg és 1912-ben az EPhK.-ben megjelent Pindarus tropusairól szóló értekezésem zárja be.[2]) Erre a munkára ösztönzött az a körülmény,

[1]) Mutatvány következő című, megjelenőfélben levő munkámból: Συγκριτικὴ τροπικὴ τῆς ποιήσεως τῶν ἐγκρίτων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας ἤτοι οἱ τρόποι τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας, τοῦ Πινδάρου, Αἰσχύλου, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου καὶ Ἀριστοφάνους ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ποιητικὴν καὶ παραβαλλόμενοι πρὸς ἀλλήλους. Ὑπὸ Γουλιέλμου Pecz. Ἐν Βουδαπέστῃ. Οὐγγρικὴ Ἐπιστημονικὴ Ἀκαδημία. 1913.

[2]) Homerus, Pindarus, Aeschylus, Sophocles, Euripides és Aristophanes tropusait tárgyaló dolgozataim a következők: Systematische Darstellung der Proportionstropen bei Sophocles. Zeitschr. f. d. österr. Gymn. 16 (1877) 721—736. — Aeschylus és Sophocles képei. Egy. Phil. Közl. 2 (1878) 205—213. — Rendszeres tárgyalása Aeschylus és Sophocles tropusainak különös tekintettel az aránytropusokra. Nyelvtud. Közl. 14 (1878) 95—165. — Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophocles tropusaival. Míveltségtörténeti és költészeti szempontból. Adalék a költészet összehasonlító tropikájához. M. T. Akadémia I. oszt. értek. 1882. — A kisebb görög tragikusok tropusai míveltségtörténeti és költészeti szempontból. Adalék a költészet összehasonlító tropikájához. M. T. Akadémia I. oszt. értek. 1886. — Beiträge zur vergleichenden Tropik der Poesie. Erster Theil. Systematische Darstellung der Tropen des Aeschylus, Sophocles und Euripides mit einander verglichen und in poetischer und culturhistorischer Rücksicht behandelt. Berlin, Calvary, 1886. — Aristophanes szóképei. Akad. Ért. 3 (1892) 500—506. — Die Tropen des Aristophanes. Ung. Rev. 13 (1893) 198—205. — Τὰ μεταφορικὰ σχήματα τοῦ Ἀριστοφάνους παραβαλλόμενα πρὸς τὰ μεταφορικὰ σχήματα τοῦ Αἰσχύλου, Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου. Ἀθηνᾶ 5 (1893) 241—284. — Συμβολαὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν μεταφορικῶν σχημάτων τῆς ποιήσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ποιητικήν. Μέρος τρίτον. Τὰ μεταφορικὰ σχήματα τῶν μικροτέρων καὶ ἀνωνύμων

hogy a tropusokra vonatkozó tanulmányaimat a külföldi kritika általában véve kedvezően, sőt egy-két esetben igen kedvezően fogadta, elismervén a bennük követett kutatási irány újdonságát és helyességét, és hogy akadtak tudósok, kik követték nyomdokaimat.

Könyvem megírásának nyelvéül a mai görögök irodalmi nyelvét, a *καθαρεύουσα*-t választottam, mert régóta táplált és több izben kifejezett meggyőződésem szerint ez a nyelv hivatott arra, hogy az egyesített és egynek vett ó-, közép- és újkori görög philologia *κατ' ἐξοχήν* nemzetközi nyelve legyen.

* * *

Mindenekelőtt azokról a szempontokról akarok szólani, melyek szerint különösen a classikus ókor költészetének képeit szokták tárgyalni, és arról a szempontról, mely szerint a tropusokat én tárgyalom.

A tropusok tárgyalásának egyik legrégibb és legszokottabb módja a *rhetorikai*, ha t. i. azt vizsgáljuk, hogy mi módon vannak az egyes tropusok használva: vajjon élő élő helyett, élettelen élettelen helyett, élő élettelen helyett, élettelen élő helyett, az abstrakt a konkret helyett a konkret az abstrakt helyett áll-e; vajjon festői vagy rhetorikus, nyugodt vagy mozgó e a kép?

Gyakran *grammatikai* szempontból vizsgálják a képeket, t. i. azt nézik, hogy a szó- és mondattan tekintetében minő sajátosságaik vannak.

Néha a *lexicographiai* tekintetet is képviselve látjuk, mely szerint a képekben használt szókincsre fordul a figyelem.

Ring *psychologiai* alapon törekszik Pindarus képeit megvilágítani, t. i. a *tertium comparationis*-t veszi egy tervszerű tropika alapjául. Szerinte ugyanis a tertium comparationis mutatja, hogy a külés gondolatvilág minő vonatkozásai gyakoroltak legserkentőbb hatást a költő hangulatára. Ringnek az a véleménye, hogy ennek az elvnek az ókori költők képeire való alkalmazásával és az ily módon methodikusan nyert egyes eredményeknek egybeállításával megvalósítható a classikus ókor összehasonlító tropikája. Ring tervének kivitelével adós maradt, de különben is tagadhatatlan, hogy a tertium compa-

---

ἀρχαίων Ἑλλήνων τραγικῶν. Ἀθηνᾶ 6 (1894) 426—441. — Az Ilias és Odyssea tropusai. Akad. Ért. 21 (1910) 545—552. — Συμβολαὶ εἰς τὴν συγκριτικὴν τροπικὴν τῆς ποιήσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ποιητικήν. Μέρος τρίτον. Οἱ τρόποι τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς τοῦ Αἰσχύλου, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου καὶ Ἀριστοφάνους. Egy. Phil. Közl. 35 (1911) 1—85. — Pindarus tropusai. Akad. Ért. 23 (1912) 181—186. — Συμβολαὶ εἰς τὴν συγκριτικὴν τροπικὴν τῆς ποιήσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ποιητικήν. Μέρος τέταρτον. Οἱ τρόποι τοῦ Πινδάρου παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς τῆς Ἰλιάδος, τῆς Ὀδυσσείας, τοὺς τοῦ Αἰσχύλου, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου, Ἀριστοφάνους. Egy. Phil. Közl. 36 (1912) 265—309; — ennek az értekezésnek befejező része Οἱ Τρόποι τοῦ Πινδάρου czímen megjelent még a következő helyen: Ξένια. Hommage international à l' Université Nationale de Grèce à l' occasion du soixante-quinzième anniversaire de sa fondation (1837—1912). Première Partie. 42—48. — Die Tropen der Ilias und der Odyssee. Neue Jahrbücher 29 (1912) 665—670.

rationis, mivel az egyéni felfogásnak nagyon is tág teret nyit, mint vezérlő elv sok esetben csak a legerőszakosabb módon alkalmazható.

Néha arra vannak tekintettel, hogy *mi fejeztetik ki képletesen* a tropusok által.

Végül igen gyakran a tropusok *anyaga* vétetik tekintetbe, *a mi által valami képletesen jut kifejezésre.* Ebben az esetben többé vagy kevésbé szerencsésen csoportosítják a képeket az emberi társadalom vagy a természet különböző kategoriái szerint, a mint a képek innen vagy onnan vétettek, s azután minden egyéb megjegyzés nélkül vagy egynéhány rhetorikai, grammatikai vagy lexicographiai szempontból tett észrevétel után befejezik a tanulmányt. Szerintem azonban még csak ezután következik a munkának leggyümölcsözőbb és legérdekesebb része. Érettebb megfontolás után látható, hogy az ily módon összegyűjtött és helyesen csoportosított képek érdekes, néha meglepő világot vetnek nemcsak az illető korszakra, melyben a költő élt, hanem magára a költőre is, az ő jellemére, phantasiájára, temperamentumára és művészetére; mindenki meggyőződik arról, hogy a képek nem is lehetnek mások, mint a minők, hogy azok az illető korszellemnek, az illető költészeti iránynak és az illető költő szellemének természetes szülöttei, és mint ilyenek csakis ilyen szempontból, t. i. *művelődéstörténeti és költészeti* szempontból tárgyalhatók. Tehát az *összehasonlító tropikának* egyedül helyes feladata kimutatni, *minő összefüggésben állanak egymással kor, költő, tropus; minő fényt vet a tropus korra és költőre.*

Ezek után áttérek magukra a tropusokra, melyeknek lényegére és a kidolgozás közben követett eljárásomra nézve egyetmást mondandó vagyok.

A synecdoche és metonymia lényegét már a régiek is helyesen fölismerték, mikor azt állították, hogy az egyikben a rész az egész helyett vagy az egész a rész helyett, a másikban meg az ok az okozat helyett vagy az okozat az ok helyett áll. A metaphora és az azzal rokon tropusok, t. i. az allegoria és hasonlat lényegének megismerését Gerbernek köszönhetjük. Kitűnő művében (Die Sprache als Kunst) kimutatja, hogy a metaphora nem puszta összehasonlításon, hanem arányon alapszik. Mert ha pl. azt mondjuk: a nap nyila, e helyett: a nap sugara, akkor ez a metaphora ezen az arányon alapszik: a sugár: a nap = a nyíl: az íj. És természetes, hogy megfordítva is lehet mondani: az íj sugara, e helyett: az íj nyila. Szerinte a puszta összehasonlítás homonymiát ad (2, 1, 81), de nem metaphorát. A homonymiában egy tényleges hasonlóságot ismerünk el, de a metaphorával teremtünk hasonlóságot. «Az a prózai szemlélődés, ez a művészi alakítás eredménye», mondja ő (2, 1, 82).

Ha tehát az egyes tropusok lényegét szemlélhetővé akarjuk tenni, azt a következő módon tehetjük:

1. A synecdoche $= a$ pro $a + b$, vagy $a + b$ pro a. Ha pl. a hajzat $= a$, akkor a fej $= a + b$, és akkor lehet mondani: *κόμης* (e helyett: *κρατὸς*) *δὲ λευκὸν μυελὸν ἐκραίνει.* Soph. Trach. 781. Az az: a pro $a + b$. Vagy ha pl. a hajfürt $= a$, akkor a hajzat $= a + b$, és akkor lehet mondani: *τῇσδε δεσπόζειν φόβης* (e helyett: *τοῦδε δεσπόζειν βόστρυχος).* Aesch. Ch. 188. Az az: $a + b$ pro a.

2. A metonymia = *a* pro *b*, vagy *b* pro *a*. Ha pl. a gyilkosság = *a*, akkor a gyilkosság által kiontott vér = *b*, és akkor lehet mondani: *δίθηκτον ἐν σφαγαῖσι* (e helyett: *αἵματι*) *βάψασα ξίφος*. Aesch. Pr. 863. Az az: a pro *b*. Vagy ha pl. a láb = *a*, akkor a lépés = *b*, és akkor lehet mondani: *ἀντέρειδε νῦν βάσιν σήν* (a helyett: *πόδα σόν*). Soph. Phil. 1403. Az az: *b* pro *a*.

3. A metaphora, allegoria és hasonlat, mint Gerber kimutatta, arányon alapulnak, a mennyiben az egyiknek vagy másiknak kialakítására az aránynak egyik vagy másik része vagy pedig maga az egész arány használtatik fel. Azt hiszem tehát, helyesen cselekszünk, ha mindnyájuknak e közös nevet adjuk: *aránytropusok*. A lényeg szemléltetésére, melyből ezek mintegy kialakulnak, a következő formula szolgálhat: $a : b = A : B$. Mindezzel csak azt akarjuk mondani, hogy a költő szellemének e tekintetben való öntudatlan működése hasonló e mennyiségtani gondolkodásmódhoz.

a) A metaphorában áll $a \times B$ pro $a : b$, vagy $A \times b$ pro $A : B$. Ha pl. ezen arányt állítjuk fel: a hitvány dolog *(a)*: az utánjárás *(b)* = a vad *(A)*: a vadászás *(B)*, akkor mondhatjuk: *θηρᾶσθαι κενά* (e helyett: *ἐπικεῖσθαι κενοῖς*). Soph. El. 1054. Tehát: $a \times B$, pro $a : b$. De megfordítva is lehet mondani: a vad után járni (e helyett: vadászni a vadat), a hol ismét $A \times b$ pro $A : B$ áll. Ez azon az igazságon alapszik, hogy a geometriai arányban (pl. 8 : 4 = 20 : 10) a kültagok szorzata egyenlő a beltagok szorzatával, vagyis, hogy $a \times B = A \times b$.

b) Az allegoriában áll $a : b$ pro $A : B$, vagy $A : B$ pro $a : b$. Ha pl. ezt az arányt állítjuk fel: az erős *(a)*: a méltóság *(b)* = a havas tél *(A)*: a termékeny nyár *(B)*, akkor mondhatjuk: *νιφοστιβεῖς χειμῶνες ἐχωροῦσιν εὐκάρπῳ θέρει* (a helyett: az erős meghajlik a méltóság előtt). Soph. Ai. 670—671. Tehát: $A : B$ pro $a : b$. Vagy megfordítva is lehet mondani: az erős meghajlik a méltóság előtt (e helyett: a havas tél enged a termékeny nyárnak). Tehát: $a : b$ pro $A : B$.

c) A hasonlatban ki van fejezve az egész arány: $a : b = A : B$. Ha pl. fölállítjuk ezt az arányt: a tengerpart *(a)*: a viharos szelek *(b)* = az ember *(A)*: a kínzó szerencsétlenség *(B)*, akkor mondhatjuk: *πάντοθεν βόρειος ὥς τις ἀκτὰ κυματοπλὴξ χειμερία κλονεῖται, ὣς καὶ τόνδε κατάκρας δεινὰι κυματοαγεῖς ἄται κλονέουσιν ἀεὶ ξυνοῦσαι*. Soph. O. C. 1240—1244. Az az: $a : b = A : B$. Megjegyzendő azonban, hogy a hasonlatban nincs mindig az egész arány kifejezve, és pedig leginkább akkor, ha az arányban két egyenlő tag van, mely esetben a két egyenlő tag közül csak az egyik van fölemlítve, s így egészben véve csak három tag van kifejezve. Ha pl. Sophocles ezt mondja: *ἀλλ' ὡς λέοντε συννόμω φυλάσσετον οὗτος σὲ καὶ σὺ τόνδ'* (Phil. 1436—1437), akkor ez a következő arányon alapszik: Philoctetes és Neoptolemus a két barát *(a)*: egymás oltalmazása *(b)* = az együtt élő oroszlánok *(A)*: egymás oltalmazása *(b)*, de a két egyenlő tag (a két *b*) csak egyszer van kifejezve. Sőt találunk még ennél is rövidebb hasonlatokat két tagnak és a hasonlító szócskának kihagyásával, mint pl. Aesch. Sept. 835—836: *ἔτευξα τύμβῳ μέλος Θυιάς*, mely ezen az arányon alapszik: a kar *(a)*: a halotti ének *(b)* = a Thyias *(A)*: az orgia *(B)*, de belőle csak két tag *(b* és *A)* van kifejezve.

Ha tehát ily módon a synecdoche, metonymia és aránytropusok lényegét fölismertük, be fogjuk azt is látni, hogy *a synecdoche és metonymia a reflexio, és az aránytropusok a phantasia alkotásai*, mint a hogy azt Gerber kifejti fent említett munkájában (2. 1, 25). Hà Aeschylus Pers. 563 sorában azt mondja, hogy az «Ionok kezei» (e helyett: az Ionok) tették tönkre a perzsákat, akkor benne a szemlélő tehetség működik; ha Arany János «Daliás Idők» című költeményében azt mondja, hogy «tetszett e magyar szív (e helyett: barátság, vendégszeretet) a fejedelemnek», akkor ez bizonyára ama gondolatból, reflexióból származik, hogy barátság, vendégszeretet csak ott lehetséges, a hol szíves emberek vannak; vagy ha ugyanezen költeményben ez mondatik: «fölvirult a béke, mint a zöld olajfa», akkor a költő fantáziája arányba hozza a béke áldását az olajfa fölvirulásával és hasonlóságot teremt a kettő között. Míg az *aránytropusoknál* arra kell ügyelni, *honnan vétetnek*, addig *a synecdochénél és metonymiánál* arra kell tekintettel lenni, *hol alkalmaztatnak*; mert a synecdoche és metonymia anyaga alig nyújt valami fontosat, de igen az alkalmazása, a mennyiben látható, minő alkalommal élt a költő egy kevésbbé költői fogással ugyan, de a mely mégis csak költői. A synecdoche és metonymia által a költő mindig kötve marad a tárgynál, midőn annak egyik vagy másik oldalát fogja föl, ellenben az aránytropusok alkalmat adnak néha egészen más tárgyakra átröppenhetni phantasiájával, oly tárgyakra, melyek vagy saját egyéniségének vagy a korszellemnek felelnek meg.

Az anyag megválasztásában csak a költői értékkel bíró tropusokra voltam tekintettel, mert az ilyféle kifejezések, mint például: a hegy «lába», vagy a kályha «válla», nem bírnak többé költői értékkel, s mint ilyenek nem a *költészet tropikájába*, hanem a *nyelv tropikájába* tartoznak. Azonban a nyelvi tropust a költői értékűtől megkülönböztetni Homerusnál nehezebb mint Pindarusnál és az attikai dramatikusoknál, mert úgy mint emezeknél nem állanak rendelkezésünkre amannál is nyelvi tropusokat feltűntető korabeli prózai művek, hogy azután ezek segítségével megállapíthassuk Homerusnál a nyelvi tropus és a költői értékű tropus között való különbséget. De könnyíti ennek a feladatnak megoldását az a körülmény, hogy a nyelv tropusai gyanánt általában véve csak a kis tropusok, t. i. a rendszerint egy szóból álló synecdoche, metonymia és metaphora szerepelnek, míg Homerus költői tropusai között a legnagyobb tropus, a hasonlat uralkodik, s így csak ritkábban jutunk nála abba a helyzetbe, hogy az említett három kis tropusnak nyelvi vagy költői értékére nézve kelljen határoznunk. Ellenkezőleg áll a dolog Pindarusnál és az attikai dramatikusoknál, kiknél a költői értékű tropusok között a kis tropusok vannak túlsúlyban, tehát itt sokkal több esetben szorulunk rá a korabeli próza tanulságaira, hogy segítségükkel a nyelvi és költői értékű tropus között való különbséget megállapíthassuk. Homerusnál azokban az esetekben, mikor a kis tropus minéműségére nézve kell döntenünk, csak a költő szorgos olvasása alapján kifejlesztett nyelvérzékünkre támaszkodhatunk, melynek segítségével azután azokat a kis tropusokat, melyek az epikus nyelv stereotyp kifejezései közé tartozóknak bizonyulnak, a pusztán nyelvi, tehát költői értékkel nem bíró tropusok közé soroljuk.

Homerusnál, Pindarusnál és a négy attikai nagy dramatikusnál a tropusok következő kategoriái fordulnak elő:

A synecdochénél: az ember, a ház, a szakácsmesterség, étel és ital, a mythologia, az istentisztelet, a költészet, a versenyjátékok, az állami élet, a háború, a lóverseny és lótenyésztés, a földmívelés, a hajózás és a természet a következő kisebb kategoriákkal: az általános természeti sajátosságok, az állatok és a meteorologiai tünemények.

A metonymiánál: az ember, a ház, a szakácsmesterség, étel és ital, az emberi tettek és cselekedetek általánosságban, a mythologia, az istentisztelet, a költészet, a zene, a táncz, a versenyjátékok, a szövőmesterség, az állami élet, a háború, a vadászat, a lóverseny és lótenyésztés, a méhészet, a szőlőmívelés, a földmívelés, a hajózás és a természet a következő kisebb kategoriákkal: az állatok, a tűz, a víz és a meteorologiai tünemények.

Az aránytropusoknál: az ember, a ház, a szakácsmesterség, étel és ital, az emberi tettek és cselekedetek általánosságban, a mythologia, az istentisztelet, a költészet, a színház, az ének, a zene, a testgyakorlás, a táncz, a versenyjátékok, az építészet, a szobrászat, a festészet, az ezüst- és aranymívesség, az elefántcsontművészet, a viaszművészet, a kovácsmesterség, az asztalos- és ácsmesterség, a fazekasmesterség, a szövészet, a szabómesterség, a timárság, a geodaesia, az orvostudomány, az állami élet, a háború, a vadászat, a halászat, a lóverseny és lótenyésztés, a baromtenyésztés, a méhészet, a kertészet, a szőlőmívelés, a földmívelés, a kereskedelem, a hajózás és a természet a következő kisebb kategoriákkal: az általános természeti sajátosságok, az állatok, a növények, a tűz, a víz és a meteorologiai tünemények.

* * *

Vizsgáljuk immár míveltségtörténeti és költészeti szempontból Homerus, Pindarus és a négy attikai nagy dramatikus tropusait, és hasonlítsuk azokat össze egymással. Az összehasonlításnak azonban aránylagosnak kell lenni, t. i. a tropusok számainak egybevetésénél szem előtt kell tartanunk, hogy az Ilias 15693 és az Odyssea 12110 sorból áll, és hogy Pindarusból k. b. 3489, Aeschylusból 7715, Sophoclesből 10341, Euripidesből 26037 és Aristophanesből 15290 sor maradt ránk.

Az aránytropusokat illetőleg mindenekelőtt feltűnő az a különbség, mely a mívelődés magasabb rétegeiből vett képeknél látható. Nevezetesen a költészet, színház, ének, zene, gymnastika, táncz, versenyjátékok, építészet, szobrászat, festészet, geodaesia, orvostudomány és állami élet köréből vett képek az Iliasban és Odysseában csak igen gyéren szerepelnek, míg Pindarusnál körülbelül ötvenszer, és a négy attikai dramatikusnál tízszer annyit találunk. Kevésbbé kedvezőtlen az arány az Iliasra és Odysseára nézve a vadászat, halászat, lótenyésztés és lóverseny, baromtenyésztés, méhészet, kertészet, szőlőmívelés, földmívelés, kereskedelem és hajózás kategoriáinál, de itt is még mindig nyolczszor annyi tropus mutatkozik Pindarusnál, és négyszer annyi a négy dramatikusnál. Viszont természetesnek

találjuk, hogy a szakácsmesterségből vett képek, melyek Aristophanesnél elég gyakran és az Iliasban és Odysseában is egynéhányszor láthatók, Pindarusnál és a három nagy tragikusnál hiányzanak, mert ezek a mívelődésnek alantasabb rétegeiből merített képek jobban megfeleltek nemcsak a comœdia, de a népeposz szellemének is, semmint Pindarus és a tragikusok magas röptű költészetének. A kis művészeteket, nevezetesen az ezüst-, elefántcsont- és viaszművészetet, valamint a mesterségeket, úgymint a kovács-, asztalos-, fazekas-, szövő- és szabómesterséget meg timárságot, melyek bővebben ellátták tropusokkal az Iliast, Odysseát és Aristophanest, bizonyos előszeretettel karolja fel Pindarus is, de a tragœdia alig egy két képet merített belőlük. A Homerus korabeli élénk hitélet bizonyítékaiként előtérbe lépnek az Iliasban és Odysseában a mythologiából és istentiszteletből vett képelemek, de nem annyira Pindarusszal és Aeschylusszal szemben, kiknek idetartozó, aránylag számos tropusai a két erőshitű költőre engednek következtetni, mint inkább Sophocleshez, Euripideshez és Aristophaneshez képest, kik fogyatékosabb vallásosságuk jele gyanánt együttesen is csak valamivel több képet mutatnak fel a mythologiából és istentiszteletből, mint Pindarus egymagában, és együttesen se annyit, mint Aeschylus egymagában. De a tropusoknak a természetből vett elemei is jóval nagyobb szerepet játszanak az Iliasban és Odysseában, mint Pindarusnál és a négy dramatikusnál, mert míg amott az aránytropusoknak a természetből vett elemei az összes képelemek felét teszik, addig ezeknél a természetből merített képek a többinek körülbelül csak egy negyedét képezik, jeléül annak, hogy Homerus korszakának mívelődése közelebb állott a természethez, mint a Pindarusé és a négy dramatikusé. Mindent összefoglalva kimondhatjuk, hogy már az aránytropusoknak egybevetése is világosan mutatja, hogy *az Ilias és Odyssea korszakának mívelődése kezdetlegesebb, mint a Kr. e. ötödik századbeli fényes attikai korszaké, melybe Pindarus és a négy nagy görög dramatikus tartozik.*

Feltűnő, hogy az Iliasban és Odysseában a háborúból vett képek csekély számúak, holott azt várhatnók, hogy az Iliasban, mely az achaeus hősök tetteit énekli, és az Odysseában, mely ezeket a hőstetteket föltételezi, a harczias szellem a belőle merített tropusok gyakoribb használatában is nyilvánuljon. Hogy ugyanis helytelenül vélekednénk, ha azt hinnők, hogy az Ilias épen azért, mivel harczi jeleneteket ír le, nem alkalmas arra, hogy képeit is ezekből a jelenetekből merítse, azt maga az Ilias mutatja, mely mégis csak tizenkét ízben veszi a harcz köréből tropusainak elemeit, s így természetes, hogy megtehetné ezt harczokat leíró volta mellett többször is. Tanulságosak e tekintetben Pindarus és a négy dramatikus tropusai. Ugyanis Sophoclesnél, ki közülök leginkább élvezhette Pericles békésebb korszakának áldásait, a háborúból vett képek leginkább háttérbe szorulnak, de már kevésbbé Euripidesnél és Aristophanesnél, kik tanui voltak a peloponnesusi háború lefolyásának, és legkevésbbé Pindarusnál és Aeschylusnál, kiknek ide tartozó képei jelentékeny szerepet játszanak: szóval, az egyes korszakok harczias szelleme elég hűen tükröződik vissza az illető korszakokba tartozó négy dramatikus és Pindarus tropusaiban. Az Ilias rajzolta harczoknak is bizonyára

azok a küzdelmek képezik történeti hátterét, melyeket a déli Thessaliából kiinduló achaeus aeol telepesek Kisázsia északnyugati partjain a nem görög bennlakókkal folytattak, s a melyeknek első megéneklői, a harczias achaeus-aeol korszak dalosai voltak. Ámde az Ilias és Odyssea tropusai a leghatározottabban egy békésebb korszak művelődésének képét tárják elénk, tehát már ezek a tropusok is a mellett bizonyítanak, hogy *azok a költők, kik az Iliast és Odysseát mai alakjukban megalkották, nem a harczias achaeus-aeol, hanem a békésebb ion korszakba tartoznak, szóval, hogy művelődésük nem achaeus-aeol, hanem ion művelődés*, a mint ezt főképen az eposzok ion nyelve mutatja. Már Aristarchus észrevette, hogy Homerus archaizál. Ilyen archaismusok az aeol nyelvelemek és a sebesüléseknek anatomiailag pontos leírásai, melyek a régi aeol dalokból maradtak fenn a két eposzban, és ilyen *archaismusoknak kell tartanunk az Ilias és Odyssea háborúból vett képeit is, mint szintén az ős aeol dalokból való maradványokat.*

A mythologiából, istentiszteletből és háborúból merített képeken kívül abban is *egyezik Pindarus Aeschylusszal, hogy mindketten az emberből vett számos képeikkel nyomatékosan emelik ki az egyéniséget.* De ennek a kiemelésnek oka más Aeschylusnál és más Pindarusnál. Aeschylus, a *μαραθωνομάχος*, ki a háborúból vett képeivel nemcsak saját korának, hanem saját egyéniségének szellemét is visszatükrözteti, mint a nagy nemzeti küzdelem lelkes harczosa emeli ki az egyéniséget; Pindarus azonban, kire a perzsa háborúk hősies küzdelmei nem gyakoroltak oly hatalmas befolyást, mint Aeschylusra, s így a háborúból vett képeivel nem saját szelleméről, hanem csak koráéról tanuskodik, mint a nemzeti versenyjátékok győzteseit dicsőítő költő lépteti előtérbe az egyéniséget, a mint erről világosan tanuskodnak a versenyjátékokból vett, aránylag számos, és a négy dramatikussal szemben előtérbe lépő képei. Különös szeretettel veszi Pindarus az építészet köréből képeit, melyek nála egymagánál számosabbak mint a négy dramatikusnál együttvéve. Ezek között legnagyobb szabású O. 6, 1—4 ben az a hasonlatból és allegoriából álló képcsoport, melyben a költemény prooemiumát a terem oszlopcsarnokával hasonlítja össze. Viszont Aeschylusnál az orvostudományból vett számos és hatásos képek ragadják meg figyelmünket, melyek bizonyára a költő harcztéren szerzett benyomásairól, s így, valamint háborúból vett képei, szintén koránk és saját egyéniségének harczias szellemére tanuskodnak.

E munka bevezető részében kifejtettem, hogy a synecdoche és metonymia a reflexiónak, az aránytropusoknak nevezett metaphora, allegoria és hasonlat a phantasiának alkotásai. Ha már most egyrészt a synecdochénak és metonymiának, másrészt az aránytropusoknak egymáshoz való viszonyát tekintjük, azt látjuk, hogy a synecdoche és metonymia az aránytropusokhoz képest az Iliasban és Odysseában elenyészően csekély számú, de Pindarusnál az aránytropusoknak körülbelül egy kilenczedét, Aeschylusnál egy hatodát, Sophoclesnél egyharmadát és Euripidesnél a felét teszi, míg Aristophanesnél erős visszaeséssel körülbelül csak egy nyolczadát képezi, vagyis, hogy a synecdoche és metonymia fokozatosan előtérbe lép az aránytropusokkal szemben az Iliastól és Odysseától kezdve Pindaruson, Aeschy-

luson, Sophoclesen és Euripidesen át egészen Aristophanesig. Mindez arról tanuskodik, hogy *a phantasia, mely az Iliasban és Odysseában még föltétlenül uralkodik, fokozatosan háttérbe szorul Pindarusnál, Aeschylusnál, Sophoclesnél és Euripidesnél, de Aristophanesnél új erőre tesz szert; és viszont, hogy a reflexio, mely az Iliasban és Odysseában alig ad életjelt magáról, fokozatosan erősbödik Pindarusnál Aeschylusnál és Sophoclesnél. és emelkedésének tetőpontját Euripidesnél, a σχηνικὸς φιλόσοφος-nál éri el, de Aristophanesnél jelentékeny mértékben visszaszorul.* Hogy az Odysseában az aránytropusok jóval kisebb számmal fordulnak elő, mint az Iliasban, az nem a phantasia csökkenésének, hanem annak a körülménynek tudandó be, hogy az Odysseában sokkal kevesebb alkalom kínálkozik az elbeszélésnek képekkel való megélénkítésére, mint a drámai jelenetekben annyira bővelkedő Iliasban.

Az aránytropusokban a phantasia plastikus alkotással teremti meg képeit, melyek közül legkifejlettebb a hasonlat, legkisebb a metaphora, és kettejük között foglal helyet az allegoria, tehát a phantasia a metaphorában a legkisebb, a hasonlatban a legnagyobb plastikus képet alkotja. Ha ebből a szempontból vizsgáljuk az Ilias, Odyssea, Pindarus és a négy dramatikus aránytropusait, új tanulságok tárulnak elénk. Ugyanis az Iliasban a hasonlatok száma négyszer annyi, mint a metaphoráké, de már az Odysseában csak még egyszer annyi, és Pindarusnál és a négy dramatikusnál meg épen a metaphora jut túlsúlyra. De az Ilias nemcsak a hasonlatok száma, hanem azoknak kifejtettsége tekintetében is kiváló szerepet játszik, mert terjedelmes hasonlatai több mint még egyszer oly számosak, mint a rövidre fogottak, holott az Odysseában e tekintetben már egyenlőség mutatkozik, és Pindarusnál meg a négy dramatikusnál épen megfordítva a rövid hasonlatok jutnak uralomra. Háttérbe szorul Homerus az allegoria tekintetében, mely az Iliasban csak egyszer, és az Odysseában egyszer sem fordul elő, míg a négy dramatikusnál több ízben található; legszámosabb azonban és többször terjedelmes is az allegoria Pindarusnál. Az Iliasnak egy további sajátossága, hogy szeret két vagy több (három, négy, öt, sőt hat) aránytropusból egy nagyobb plastikus egységet alkotni, szereti a *képcsoportokat*, melyekben összetételük elemeiként ismét a legterjedelmesebb képek, a hasonlatok játsszák a főszerepet. A legnagyobb szabású képcsoport a 17-ik ének 725—759 soraiban található, hol öt hasonlat és egy metaphora alkot egy nagyobb egységet 35 sorban, a mint hogy általában véve első helyen áll a 17-ik ének a képek nagyszabású és gazdag kifejtése tekintetében. Az Iliashoz képest az Odyssea a képcsoportok tekintetében is háttérbe szorul, nemcsak azoknak csekély számával, de kisebbszerű szerkezetével is. Pindarusnál és a négy dramatikusnál gyakoriak ugyan a képcsoportok, de rendszerint kis tropusokból (metaphorákból) alkotvák és kisszerűek. Tehát az Ilias a hasonlatok és képcsoportok terjedelmessége tekintetében első helyen áll, hasonlatai és képcsoportjai hatalmas plasztikus alkotások, melyekhez képest már az Odyssea is jelentékeny hanyatlást mutat, míg Pindarus és a négy dramatikus hasonlatai és képcsoporai, eltekintve egy-két kivételtől, már épen kisszerűekké válnak, úgy hogy az Iliastól az Odysseán, Pindaruson és a három tragikuson át egészen Aristophanesig

a plasztikus szellem folytonos gyöngülését észlelhetjük. Érdekes, hogy ezzel ellentétben az építészetben és szobrászatban a plastikus szellem az idők folyamán egyre erősbödik és Pericles korában éri el tetőpontját. Szóval, *az ókori görögség classikus korában egyrészt az építészetben és szobrászatban, másrészt a költészetben a plasztikus szellem működése ellentétes áramlatot mutat, mert a mily mértékben fokozódik az építészetben és szobrászatban, oly mértékben gyöngül a költészetben.* Kétségtelennek látszik, hogy az Ilias és Odyssea terjedelmes hasonlatai és képcsoportjai nem az aeol epikus dalok, hanem az ion epopoea idejéből valók, és valószínű, hogy nem egyszerre, hanem mint népköltészeti termékek, lassanként, többszöri bővülés útján keletkeztek a rövid hasonlatokból. Bármiként keletkeztek azonban, annyi kétségtelen, hogy feladatukat, t. i. az elbeszélésnek élénkítését, kiváló mértékben teljesítik. Mert igaz ugyan, hogy a hasonlónak terjedelmes kifejtése és kiszínezése az összehasonlítottról egészen magára tereli a figyelmet, de ez csak addig tart, míg a költő át nem tér az összehasonlítottnak többnyire rövid megemlítésére, a mikor is azután az előadásnak eme gyors fordulata csak annál hatásosabban helyezi élénk világításba az összehasonlítottat.

Az Iliasban a hasonlatok gyakran, a képcsoportok rendszerint nem egy, hanem két vagy több (három, négy, öt, hat, sőt hét) kategoriába tartozó elemekből vannak képezve. Pl. az Iliasnak ez a hasonlata (3, 60—63): «Mindenkoron hajthatatlan a te szíved, mint a balta, mely áthat a fán az ács kezében, ki értelemmel vágja ki a hajónak való gerendát és gyarapítja a férfi erejét: azonképen félelem nélkül való kebledben a lelked», ez a hasonlat csak az ácsmesterség köréből van merítve; de az Ilias következő hasonlata (15, 410—413): «Valamint a csapózsinór kiméri a hajónak való gerendát az értelmes ács kezében, ki jól ismeri mesterségét Athene tanításából: akképen egyenletesen folyt azoknak küzdelme és harcza», itt már a hasonlat az ácsmesterség és a mythologia («Athene tanításából») kategoriáiból veszi elemeit. Az előbbi hasonlat egyszínű, de az utóbbi már színesebb, s így minél több kategoriából van megalkotva a hasonlat és a képcsoport, annál gazdagabb színekben. *A költészetnek* ez a *polychromiája* gyakori és kifejlett az Iliasban, de gyér és kisszerűbb az Odysseában, Pindarusnál és a négy dramatikusnál. *Ez a polychromia, mely az ókori görögség classikus korában a költészetben épen úgy, mint az építészetben és szobrászatban, lényeges járuléka a plasztikus szellemnek, ezzel együtt üli diadalát az Iliasban és ezzel együtt gyöngül az Odysseában, Pindarusnál és a négy dramatikusnál.*

Az Ilias és Odyssea keletkezésének ideje az ion mívelődés korszakába esik és mint láttuk, a két epos aránytropusai eléggé hűen tükröztetik vissza ezt a művelődési korszakot főbb vonásaiban. Tudjuk azonban, hogy az Odyssea az ion korszaknak egy későbbi szakába tartozik, mint az Ilias és körülbelül eltaláljuk az igazságot, ha azt mondjuk, hogy az Ilias a Kr. e. kilenczedik és az Odyssea a Kr. e. nyolczadik században keletkeztek. Ez az időbeli különbség, habár egy és ugyanazon nagyobb művelődési korszak határain belül mutatkozik is, mégis bizonyos művelődési különbségeket eredményez, a mint ezt a körülbelül egy századdal fiatalabb Odysseában elénk táruló, bizonyos tekintetekben az Iliasénál fejlettebb művelődés mutatja.

Erre a részlegesebb művelődési különbségre nem vetnek észrevehető világot a két eposz aránytropusai, melyek, mint láttuk, csak az ion művelődés nagyobb egységét tükröztetik vissza. De különösen ki kell emelnünk a tropusok vizsgálásából meríthető ama tanulságot, hogy *az Ilias és Odyssea között a phantasia ereje tekintetében, mely mind a kettőben egyaránt érvényesül, nincs ugyan különbség, de a phantasia szülte plastikus szellem és ennek jellemző járuléka a polychromia az Odysseában már jelentékeny hanyatlást mutat az Iliashoz képest.*

A hasonlatnak azt a világos tagolását, mint a hogy Homerusnál és a dramatikusoknál látjuk, hiába keressük Pindarusnál. Pindarus tudatos nyelvművészete inkább csak jelzi semmint kifejezi a hasonlatot és bonyodalmas mondatszerkezettel szokta megnehezíteni annak értelmét, mint a hogy az különösen az Ol. 1, 1—8-ban előforduló, két hasonlatból álló képcsoportban látható. Homerus mint természetes nyelvművész a hasonlatnak két részét, a hasonló és összehasonlított részt, rendszerint két hasonlító szócskával, a «valamint — úgy» formával, juttatja kifejezésre; Pindarusnál és a dramatikusoknál a hasonlat legszokottabb formája az, hogy csak a hasonló rész élén áll hasonlító szócska, míg az összehasonlított rész jelzetlenül marad minden szócska nélkül, Pindarus azonban néha ellentétes *(δέ)*, föltételes *(εἰ)* vagy kapcsoló *(καί, τε)* szócskákat használ a hasonlító szócskák helyett. A Pyth. 1, 43—44-ben olvasható allegoria némileg a hasonlat természetével is bír, a mennyiben egy hasonlító szócska *(ὡσείτ')* is fordul elő benne.

A *hasonlatnak* rendes kifejezési módja az, hogy a hasonló és összehasonlított rész *pozitiv* formában állíttatnak egymás mellé, de egy-egy eltérést találunk Homerusnál, Sophoclesnél és Euripidesnél. Nevezetesen *hypothetikus* formájú az Iliasnak ez a hasonlata, illetőleg hasonlat-csoportja (20, 371—372): «Ezzel szembe szállok, ha tűzhöz hasonlít is a keze és fényes vashoz a bátorsága.» *Negativ* formájú hyperbolikus hasonlat az Iliasban a következő (17, 20—23): «Sem a párducznak nem olyan a heve, sem az oroszláné, sem a bősz vadkané, melynek erőtől duzzad keblében a bátorsága, mint a hogy kevélykednek Panthous lándzsahordó fiai»; ugyanilyen fajta hasonlatcsoport van az Ilias 14, 394—401. soraiban és ugyanilyen hasonlat Sophocles Aiaxának 629—631 soraiban. *Comparativ* formájú hyperbolikus hasonlattal találkozunk az Odyssea 16, 215—219. soraiban, mely így hangzik: «Mind a kettőnek panaszra hajlott a lelke; hangosan sírtak, szaporábban mint a madarak, mint a halászsasok vagy a görbekarú szakállas keselyük, melyeknek kicsinyeit elrabolták a mezei lakók, mielőtt szárnyra kaptak volna; úgy hullattak azok szemöldökük alatt szánalmas könnyeket»; ugyanilyen hasonlattal találkozunk Euripides Orestesének 727—728 soraiban. A negativ és comparativ formájú hasonlatok egyszersmind *hyperbolikus* hasonlatok is, mert azt fejezik ki, hogy valamely tulajdonság az összehasonlított részben nagyobb mértékben van meg, mint a hasonló részben.

Végül a tropusoknak egy merész használati módját kell említenem, mely abból áll, hogy egy és ugyanazon szó egyszerre két tropust fejez ki. Például az Ilias egyik hasonlatában (illetőleg képcsoportjában, 10, 5—10) a háború «szája» *(πολέμοιο στόμα)* mint

synecdoche magát a megszemélyesített «háborút» jelenti, de ebbeli jelentése egyszersmind a hasonlatnak is eleme, tehát a száj két különböző tropusként szerepel, első sorban mint «synecdoche» és synecdochikus jelentése mint a «hasonlatnak» egyik eleme. Vagy pl. az Ilias egy másik hasonlatában (illetőleg képcsoportjában, 2, 780—785) a «legelés» *(ὡς εἴ τε πυρὶ χθὼν πᾶσα νέμοιτο)* mint metaphora a «tűzvészt» jelenti, de ebbeli jelentése egyszersmind a hasonlatnak is eleme, tehát a legelés két különböző tropusként szerepel, első sorban mint «metaphora» és metaphorikus jelentése mint a «hasonlatnak» egyik eleme. Ez a *kettős tropus* tehát egy olyan kép, mely egy másik, szükségképen odagondolandó kép közvetítésével helyettesíti a tulajdonképeni értelmet. Ilyen kettős kép az Iliasban tízszer, az Odysseában egyszer se, Pindarusnál tizenháromszor, Aeschylusnál tizenötször, Sophoclesnél négyszer, Euripidesnél tizenkétszer és Aristophanesnél ötször fordul elő.

Sophoclesnél találunk egy olyan esetet, hogy egy és ugyanazon szó egyszerre három tropust fejez ki. T. i. az 587-ik töredékben a «nyár» *(θέρος)* mint metonymia «vetést» jelent, vetésbeli jelentése viszont mint metaphora «sörényt» fejez ki, és sörénybeli jelentése egyszersmind a hasonlatnak is eleme, tehát a nyár három különböző tropusként szerepel, első sorban mint «metonymia» azután metonymikus jelentése mint «metaphora» és metaphorikus jelentése mint a «hasonlatnak» egyik eleme. Itt tehát egy *hármas tropussal*, vagyis egy olyan képpel van dolgunk, mely két másik, szükségképen odagondolandó kép közvetítésével helyettesíti a tulajdonképeni értelmet.

Ezek azok a tanulságok, melyek az Ilias és Odyssea, Pindarus és a négy nagy attikai dramatikus megfelelő szempontok szerint csoportosított tropusainak vizsgálása alapján elénk tárulnak. A tropusok visszatükröztetik az Ilias és Odyssea keletkezési korszakának kezdetlegesebb és az attikai korszak magas művelődését; mutatják a reflexiónak Homerusnál úgyszólva teljes hiányát, majd fokozatos erősödését Pindarusnál és a három tragikusnál és jelentékenyebb csökkenését Aristophanesnél; viszont a phantasiának Homerusnál teljes uralmát, majd fokozatos háttérbe szorulását Pindarusnál és a három tragikusnál és újból meggyarapodó erejét Aristophanesnél; a plasztikus szellemnek az Iliasban teljes erejét és fokozatos gyöngülését az Odysseában, Pindarusnál és a négy dramatikusnál; mutatják Homerusnak és Aristophanesnek a mesterségekből és kisművészetekből merített képeiben megnyilvánuló népiességét; Pindarus és Aeschylus erős vallásosságát, Pindarust mint a mesterségek, kis művészetek, építészet és versenyjátékok kedvelőjét, Aeschylust mint lelkes harczost, Sophoclest, Euripidest és Aristophanest mint fogyatékosabb vallású költőket; és jellemzik Homerust mint a természetes, Pindarust mint a tudatos nyelvművészet nagymesterét.

(Budapest.) PECZ VILMOS.